

УДК 81'38-115+82.091]:[398.21(=112.2)+398.21(161.2)]

ЖАНРОВІ ТА ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЧАРІВНОЇ КАЗКИ

Леся Сидор

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: lesya331992@mail.ru*

Визначено поняття народної чарівної казки, проаналізовано жанрові особливості та лінгвостилістичні компоненти німецьких та українських народних чарівних казок. Виявлено, що у жанрі казки використовують такі фольклорні художні засоби, як антитеза, гіпербола, порівняння.

Ключові слова: чарівна казка, ініціальні, медіальні та фінальні казкові формули, епітет, антитеза, гіпербола, порівняння, метафора, ретардація.

У мовознавстві, літературознавстві та фольклористиці казковий текст неодноразово був об'єктом досліджень: структурного (А. Аарне, А. Дандес, С. Томпсон, А. Греймас, Т. Коротич, К. Леви-Стросс, Е. Мелетинский, В. Пропп, С. Швачко), синтаксичного (Л. Блум, А. Жоллес, Ф. Карлінгер, В. Борковський, Н. Тищенко), структурно-типологічного (С. Апо, К. Ранке, Р. Бредніх, М. Люті, А. Никифоров, Е. Померанцева, О. Сорокотенко, Л. Дунаєвська), фонетичного (Х. Джейсон, Ш. Нойгауз, М. Дворжецкая, Т. Саенко), стилістичного (Г. Рьоллеке, Г. Бонгайм, Т. Вавринюк, О. Гронская, О. Лещенко, Е. Нефьодова, О. Тараненко), перекладознавчого (М. Венгренувская), діахронічного (С. Апо, А. Аарне, А. Дандес, Е. Мелетинский, В. Пропп). У сучасному українському мовознавстві дослідження, присвячені казці, виконані переважно в руслі лінгвістики тексту (Т. Вавринюк, С. Лавриненко, О. Леонтєва, Н. Мастилко, С. Сотникова, С. Шевчук) [3, с. 3]. Разом із тим, вивчення жанрових та лінгвостилістичних особливостей німецької та української народної чарівної казки не можна вважати достатнім.

Актуальність цього дослідження визначено спрямованістю етнолінгвістичних та культурологічних досліджень на вивчення німецької та української народної чарівної казки в лінгвокультурному та когнітивно-дискурсивному аспектах.

Казка є розповідним твором про вигадані, фантастичні події. До жанрових ознак казки належать її традиційний початок (зачин) і кінцівка, сатирична або повчальна спрямованість, типізація персонажів, невизначеність часу і місця події, щасливий кінець, у якому добро перемагає зло, формули простору і часу, обожнювання природи, зображення фантастичних подій, наявність стилістичних формул, як-от: гіперболи, антитези, порівняння.

Метою праці – є жанровий та лінгвостилістичний аналіз німецьких та українських народних чарівних казок, які є продуктом національної лінгвокультури.

Її **завдання** полягає у визначенні жанру чарівної казки, аналізі попередніх праць, виокремленні жанрових та структурно-композиційних особливостей, а також визначенні типологічних рис казки (тематики, структури, героїв).

Об'єктом дослідження є німецька та українська народна чарівна казка, **предметом** стали жанрові та лінгвостилістичні характеристики німецької та української народної чарівної казки.

Матеріалом дослідження слугували тексти трьох німецьких народних чарівних казок з книги „Дитячі і домашні казки, зібрані братами Грімм“, загальним обсягом 23 с., та тексти трьох українських народних чарівних казок з книги „Українські народні казки“, загальним обсягом 22 с.

Казка – це епічний твір народної словесності, в якому відображені різночасові вірування, погляди та уявлення народу у формі структурованої, хронологічно послідовної сюжетної оповіді, яка має чітку композиційну будову, яскраво виражену колізію (боротьба добра і зла – перемагає добро).

У слов'янській фольклористиці багато дослідників намагались класифікувати казки (І. Франко, Ю. М. Соколов, О. Афанасьєв, В. Гнатюк). Та загальноприйнятою сьогодні вважають таку класифікацію: казки про тварин; чарівні (героїчні, фантастичні) казки; соціально-побутові.

Термін „казка“ вперше вжито у граматиці Л. Зизанія (1596) поряд з поняттям „баснь“, „байка“, а пізніше в подібному значенні у словнику П. Беринди (1627). Як зазначає В. Гнатюк: „Казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія“ [2, с. 204]. Та все ж нема єдиного погляду щодо походження казки. Прихильники міфологічної школи (брати А. та Ф. Шлегелі, брати Я. та В. Грімм) вважали, що основою казки є міф та система давніх уявлень; міграційна школа розвинула теорію запозичень, поширення казкових сюжетів зі Сходу; прихильники антропологічної школи вважали, що подібні сюжети самозароджуються на певному етапі розвитку різних народів.

Український народний епос у сучасній фольклористиці умовно поділяють на дві великі групи – прозу казкову та неказкову (історичну). Перша група виконує естетичну функцію – казки, небилиці, анекдоти, притчі; друга група виконує інформативну функцію – легенди, перекази, народні оповідання.

Отож, можемо провести чітку межу між цими малими епічними жанрами. Та все ж цікавим та неоднозначним є питання про відокремлення казки, наприклад, від легенди та міфу, що не дає змоги нам ототожнювати ці епічні жанри. Легенда, на відміну від міфу, має історичну основу. На думку В. Проппа, жанр казки генетично пов'язаний з давніми формами оповіді: „Коли герой втрачає своє ім'я, а розповідь втрачає свій сакральний характер, міф і легенда перетворюються в казку“ [6, с. 227].

Під час свого розвитку функція казки змінилась – спочатку її виконували з магічно-заклинальною метою, та з часом, втративши ритуальне призначення, набуває виключно естетичного, рідше – повчально-дидактичного, розважального характеру. У казці гармонійно поєднується реальне і фантастичне. Простір у казці – величина умовна. Тут немає детальних описів природи, житла, оточення. Дія перебуває у центрі уваги. У багатьох творах простір ділиться на два виміри – цей світ і той світ – реальність і „тридесяте царство“. Персонажі в казці є традиційно умовними. Головні образи антагоністичні: один уособлює добро, прекрасне, інший є втіленням зла, потворного. Характер героїв розкривається через їхні дії, вчинки, наміри.

Найбільшу групу казкового народного епосу становлять чарівні (**героїчні**) казки. Героїчними їх називають тому, що в центрі зображення в них образ героя-богатиря чи лицаря, завдяки доблесті та мудрості якого відбуваються всі описані події. Значній частині героїко-чарівних казок притаманий виразний історичний характер („Кирило Кожум’яка“, „Ілля Муромець“), адже ці герої мали реальних прототипів. Вирішальною та обов’язковою ознакою чарівних казок є незвичайність описуваного, надприродність, таємничість, чудесність подій, динамічність їх розгортання. Головним мотивом цих казок є зображення подорожі, дороги головного персонажа („Гензель і Гретель“, „Телесик“, „Червона Шапочка“, „Кіт у чоботях“).

Художньо-образна структура чарівних казок значно багатша, на відміну від казок про тварин, адже в них діє більша кількість образних типів. Російський дослідник В. Пропп виділив сім головних типів персонажів: 1) герой; 2) суперник; 3) псевдогерой (присвоює результат героя); 4) диво-помічник (людина, тварина, предмет); 5) дарувальник (дарує героєві чарівний предмет; може належати до помічника); 6) об’єкт, якого шукає герой; 7) відправник (ставить умови; виряджає героя в дорогу) [4, с. 428]. Л. Дунаєвська значно звужує ці типи, виділяючи лише три: злотворці, добротворці, знедолені [4, с. 428]. Важливо, що всі персонажі є статистичними, тобто остаточно сформованими. Ніколи не звертають увагу на те, під впливом чого сформувався їх характер, і жоден персонаж не міняє своєї належності до визначеної категорії. Більшість дослідників переконана, що добро та справедливість – це обов’язкова умова казки. Однак у трактуванні добра і зла бачимо дохристиянський підхід: герой часто перемагає хитрістю, обманом, здобуває певний предмет, викравши, і, незважаючи на це, його дії не засуджуються. Такий дохристиянський принцип користі та шкоди простежується у багатьох казках – шкоди чужим заради користі своїм. Чарівна казка увібрала в себе значну кількість культурно-обрядових рис, не зважаючи на які, ми, скоріш за все, неправильно трактуватимемо багато творів та елементів.

Із зазначеного вище бачимо, що композиція чарівної казки охоплює тотемні вірування, які становлять основу будови казкової дії або простежуються на рівні мотивів, образів. Завичай такі мотиви зображено у казках: мотив міфу про світове дерево („Казка про Кошія Безсмертного, Івана-царевича та Булата-молодця”); мотив смерті, жертвоприношень; мотив культу рослинності (“Чарівний млинок”, “Котигорошко”); культ померлих предків (“Будеш мені братом”); культ поклоніння землі (“Ох”); культ печі, води тощо. (“Телесик”).

Чарівні казки як жанровий різновид відрізняються ustalеними законами будови. Їх сюжет розгортається динамічно та в хронологічній послідовності. Елементи сюжету розміщені у традиційному порядку, який ніколи не змінюється. Для чарівних казок характерна наявність кількох кульмінацій, які часто однотипні. Співвідношення елементів сюжету завжди ustalене, а експозиція – коротка та чітка. У ній повідомляється про місце або час подій. Зав’язка теж традиційна – це може бути наказ виконати певне завдання. Розвиток дії завжди динамічний. Головні події розгортаються у потойбіччі, себто в іншому царстві. Найпоширеніша кульмінація чарівної казки – двобій героя та антигероя. Декілька кульмінацій можуть бути в тому випадку, якщо, наприклад, заслуги головного героя присвоює собі псевдогерой, і головний герой знову змушений відстоювати свою перемогу. Розв’язка завжди проста – зло переможене. Такий порядок сюжету підтримується традиційно ustalеними формулами, а наявність великої кількості таких формул – визначальна ознака чарівної казки. Румунський учений Н. Рошияну визначив такі види казкових формул: ініціальні, медіальні та фінальні. Л. Дунаєвська зазначає, що ці види цілком придатні для української казкової системи [4, с. 444]. Ініціальні формули поділяють на: хронологічні

(„Колись давно жили собі...“, „Жили собі чоловік та жінка...“ та ін.); топографічні („Десь за горами, за лісами...“, „Була собі в гаю хатка...“ та ін.). Фінальні формули – „І стали вони жити-поживати і добра наживати“; „От вам і казка, а мені – бубликів в'язка“ тощо. Та найрізноманітнішими є медіальні (серединні) формули, як-от: „Така прекрасна дівка, що не можна і здумати та згадати, хіба у казці сказати“; або „От він і каже“, чи „Ідуть вони далі і зустрічають“. І оскільки в казковому епосі немає описів зовнішності, змалювань інтер'єру, пейзажу, ліричних відступів, то окремі з формул виконують у тексті їхню роль. Вони пов'язані з системою тропів та фігур. Епітети, зазвичай, усталені: *білий світ, дрімучий ліс*. Метафори простежуються на рівні мікрообразної системи тексту, наприклад, „*пішов, куди очі світять*“, „*коли вона плакала, то перли з очей котились*“ тощо. Часто трапляються порівняння, паралелізми, анафори, епіфори. У зображенні головних персонажів інколи застосовують гіперболу. Гіперболізуються якості, риси та дії головних героїв. З метою чіткого протиставлення персонажів у їх зображенні вживають антитезу. Ще одним поширеним прийомом української казкової прози є персоніфікація. Типовим способом композиційної побудови казки є уповільнення розгортання сюжету, тобто ретардація. Її застосовують з метою посилення емоційної напруги. Також важливим елементом є метаморфоза, яка інколи суміжна з метапсихозом – переходом душі померлого у звіра, рослину тощо („Золота яблунька“, „Калинова сопілка“). Символізм казки – це важлива складова частина її художньо-образної структури. Числа, кольори, матеріали, метали – це все багата символіка. Влучно зауважив В. Пропп, сказавши, що „композиційна єдність казки криється не в якихось особливостях людської психіки, не в особливостях художньої творчості, вона криється в історичній реальності минулого“ [5, с. 330].

Аналізуючи німецькі та українські чарівні казки, можемо простежити спільні та відмінні риси обох етносів, розвиток чарівної казки на українському та німецькому тлі.

Вступну частину німецької казки „Schneewittchen“ подано ініціальною хронологічною формулою „*Es war einmal im Winter*“ [8, S. 257]. Експозиція традиційно чітка „*da saß eine Königin an einem Fenster, das einen Rahmen von schwarzem Ebenholz hatte, und nähte. Und wie sie so nähte und nach dem Schnee aufblickte, stach sie sich mit der Nadel in den Finger, und es fielen drei Tropfen Blut in den Schnee. Und weil das Rote im weißen Schnee so schön aussah, dachte sie bei sich „hätt ich ein Kind so weiß wie Schnee, so rot wie Blut, und so schwarz wie das Holz an dem Rahmen“* [8, S. 257]. Зав'язка подій починається з того моменту, коли мати померла, мачуха зненавиділа дівчину за вроду. Головні події тривають від початку життя Білосніжки до моменту, коли зла королева завітала до хатинки карликів з метою нарешті вбити ненависну їй пасербицю (візит королеви повторюється аж тричі). У казці наявні три кульмінації, оскільки королева тричі намагалась убити красуню і тричі Білосніжку було врятовано. Розв'язка казки – це весілля Білосніжки та принца, а також перемога добра над злом: „*Und wie sie hineintrat, erkannte sie Schneewittchen, und vor Angst und Schrecken stand sie da und konnte sich nicht regen. Aber es waren schon eiserne Pantoffeln über Kohlenfeuer gestellt und wurden mit Zangen herein getragen und vor sie hingestellt. Da musste sie in die rotglühenden Schuhe treten und so lange tanzen, bis sie tot zur Erde fiel*“ [8, S. 266]. За класифікацією В. Проппа, Білосніжка та принц – герої, карлики – диво-помічники, королева – суперник, а лісник – дарувальник (дарує Білосніжці життя). Також у тексті простежуємо медіальні формули: „*Da erschrak die Königin*“ [8, S. 258]; „*Da fieng es an zu laufen und lief über die spitzen Steine*“ [8, S. 259]; „*Es lief so lange nur die Füße noch fort konnten*“ [8, S. 259]. Однак у цій казці немає фінальної формули. Є порівняння „*die Schneeflocken fielen wie*

Federn vom Himmel herab“ [8, S. 257], „*war es so schön, wie der klare Tag*“ [8, S. 258], „*Und der Neid und Hochmut wuchsen wie ein Unkraut in ihrem Herzen*“ [8, S. 258]; епітети „*in dem großen Wald*“ [8, S. 259], „*Ein kleines Häuschen*“ [8, S. 259], „*Die wilden Tiere*“ [8, S. 259], „*die gottlose Königin*“ [8, S. 262], „*gottlose Stiefmutter*“ [8, S. 266], „*das boshafte Weib*“ [8, S. 263], „*mit grausigen Blicken*“ [8, S. 264], „*ein neidisches Herz*“ [8, S. 264], „*die junge Königin*“ [8, S. 266]; уособлення „*der Spiegel die Wahrheit sagte*“ [8, S. 258], „*so antwortete der Spiegel*“ [8, S. 258]; антитеза (Білосніжка протиставляється королеві); фразеологізми „*ward gelb und grün vor Neid*“ [8, S. 258]; „*war es ihm als wär ein Stein von seinem Herzen gewälzt*“ [8, S. 259]; повтор „*und machte da einen giftigen giftigen Apfel*“ [8, S. 263]; „*Nun lag Schneewittchen lange lange Zeit in dem Sarg*“ [8, S. 265]; „*und ward ihr so angst, so angst*“ [8, S. 266]; градація (тричі повторюється фраза: „*so weiß wie Schnee, so rot wie Blut, und so schwarz wie das Holz an dem Rahmen*“ [8, S. 257], а також сім разів повторено діалог королеви з дзеркалом; королева тричі намагалась вбити Білосніжку. Багатими є символи казки, наприклад, пояс, отруйний гребінець, отруйне яблуко (*Schnürriemen, der giftige Kamm, der giftige Apfel*) – це чарівні предмети, які мають магічний вплив на людину. В сукупності це три предмети, а число три виконує в казці своє триєдине сакральне значення. Королева тричі дізнавалась, що Білосніжка жива і тричі намагалась її вбити; „карлики плакали три дні” („*Sie legten es auf eine Bahre und setzten sich alle siebene daran und beweinten es, und weinten drei Tage lang*“ [8, S. 265]); три птахи оплакували Білосніжку – сова, ворон, голуб („*Und die Tiere kamen auch und beweinten Schneewittchen, erst eine Eule, dann ein Rabe, zuletzt ein Täubchen*“ [8, S. 265]). Число сім використано двічі: семеро карликів та, як було зазначено вище, сім разів повторюється діалог королеви з дзеркалом.

Українська казка „Кирило Кожум’яка“ розпочинається ініціальною топографічною формулою „*Колись був у Києві якийсь князь...*“ [7, с. 84]. Експозиція чітка: „[...] був коло Києва змії, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робить, коли давали городяни, треба й йому давати. Послав князь свою дочку в дань змієві“ [7, с. 84]. Зав’язка відбувається до моменту, коли царівна вирішила „*вісточку додому подати*“ [7, с. 84]. Головні події розгортаються від написання листа до того, як батько його отримав та впросив Кирила Кожум’яку допомогти. Кульмінація у цій казці – битва змія та Кирила. Це є прикладом зв’язку казкової прози з демонологією. Розв’язка – змії переможений. У творі також наявні медіальні формули: „*а він і слухати не хоче* [7, с. 86]“, „*порадилися й послали до нього* [7, с. 85]“, „*просили вони його, просили*“ [7, с. 86]; порівняння „*а змії, як вогонь горить*“ [7, с. 86]; епітети „*молодий парубок*“, „*малі діти*“; уособлення „*земля тільки стогне*“, „*земля затряслась*“; символи (булава символізує міць; голуб – посланець; числова символіка, ймовірно, пов’язана з природною циклічністю – дванадцять шкур, дванадцять бочок смоли, дванадцять возів конопель); гіпербола „*здоровенною булавою як торохне, то так і вжене в землю!*“ [7, с. 86], „*і почали вони битися – аж земля гуде*“ [7, с. 86]; антитеза (Кирило протиставляється змієві). У казці немає фінальної формули, проте простежується своєрідна контамінація жанру казки та легенди. Це зумовлено специфічним завершенням казки: „*Та вже з того-то часу і почало зватися те урочище в Києві, де він жив, Кожум’яками*“ [7, с. 87].

Отже, на основі аналізу німецької героїчної казки „Schneewittchen“ та української героїчної казки „Кирило Кожум’яка“ можемо виокремити певні відмінності та індивідуальні риси ментальності кожного етносу. В німецькій казці є король та королева, а в українській є князь, князівна, у німецькій – принц, в українській – богатир Кирило Кожум’яка. В обох

казках немає фінальної формули, однак дотримані всі елементи композиції, кожна з казок розвивається по-особливому. В німецькій та українській казці є мужній герой, який рятує головну героїню. Характерною рисою героїчних казок є наявність гіперболи, і саме ці гіперболічні картини по-особливому посилюють драматизм оповіді.

Німецька казка „Hänsel und Gretel“ розпочинається ініціальною топографічною формулою „Vor einem großen Walde wohnte ein armer Holzhacker“ [8, S. 96]. Експозиція казки лаконічна „wohnte ein armer Holzhacker mit seiner Frau und seinen zwei Kindern; das Bübchen hieß Hänsel und das Mädchen Gretel. Er hatte wenig zu beißen und zu brechen, und einmal, als große Teuerung ins Land kam, konnte er auch das täglich Brot nicht mehr schaffen“ [8, S. 96]. Зав'язка подій триває від розмови батька дітей та їхньої мачухи до моменту, як мачуха завела дітей в ліс. Головна частина казки – це блукання дітей лісом та їхнє проживання у старій бабусі. У казці мачуха двічі заводить дітей у ліс, бо першого разу вони, завдяки кмітливості Гензеля, віднайшли дорогу додому. Стара бабуся ж виявилась „злюю відьмою“ (böse Hexe). Кульмінація казки відбувається, коли відьма наказала Гретель спекти хліб, попередньо витопивши піч. Та дівчинка, схитрувавши, заслонила відьму в печі, і та згоріла. Далі зображено дорогу дітей додому. Розв'язка відбувається, коли діти повертаються до батька з перлами та коштовними камінцями: „Gretel schüttelte sein Schürzchen aus dass die Perlen und Edelsteine in der Stube herumsprangen, und Hänsel warf eine Handvoll nach der andern aus seiner Tasche dazu. Da hatten alle Sorgen ein Ende, und sie lebten in lauter Freude zusammen“ [8, S. 104]. Фінальну формулу казки написано у віршованій формі: „Mein Märchen ist aus, dort läuft eine Maus, wer sie fängt, darf sich eine große große Pelzkappe daraus machen“ [8, S. 104].

Також у тексті переважають так звані медіальні формули „Wie er sich nun Abends im Bette Gedanken machte“ [8, S. 96], „und ließ ihm keine Ruhe bis er einwilligte“ [8, S. 97], „Und als die Alten eingeschlafen waren“ [8, S. 97], „Als sie mitten in den Wald gekommen waren“ [8, S. 98], „Als sie aber ein paar Stunden gegangen waren, gelangten sie an ein großes Wasser“ [8, S. 103].

За класифікацією В. Проппа, Гензель і Гретель – герої, мачуха – відправник, відьма – суперник, качечка – диво-помічник. У казці є порівняння „die weißen Kieselsteine, die vor dem Haus lagen, glänzten wie lauter Batzen“ [8, S. 97], „gieng den Kieselsteinen nach, die schimmernten wie neu geschlagene Batzen“ [8, S. 98], „Da sprang Hänsel heraus, wie ein Vogel aus dem Käfig“ [8, S. 103], епітети „bittere Tränen“ [8, S. 97], „steinalte Frau“ [8, S. 101], „eine böse Hexe“ [8, S. 101], „die wilden Tiere“ [8, S. 102], „die gottlose Hexe“ [8, S. 103]; фразеологізми „hat das Lied ein Ende“ [8, S. 99]; прислів'я „Wer A sagt muss auch B sagen“ [8, S. 99]; повтор „tat das wieder und immer wieder“ [8, S. 97], „Da kam ihnen der Wald immer bekannter und immer bekannter vor“ [8, S. 104], символи (символи прощання з домом: „кішечка“ (das weiße Kätzchen), „голуб“ (das Täubchen); „біла качечка“ (eine weiße Ente) виконує магічну функцію і рятує дітей, допомігши їм переправитись через річку).

Українська народна казка „Телесик“ починається ініціальною хронологічною формулою „Жили собі дід та баба“ [7, с. 167]. Експозиція казки лаконічна „Вже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба: „Хто нашої й смерті догляне, що в нас дітей нема?“ [7, с. 167]. Зав'язка подій у казці – від прохання баби вирубати деревинку до моменту настанов матері, щоб Телесик не відгукувався на чужий голос. Головна частина казки – це риболовля Телесика. Також у головній частині використано такий художній прийом, як персоніфікацію змії, яка набуває людських рис та якостей. Триразові повтори уповільнюють дію. Уповільнення підсилюється прийомом градації, який повторюється, коли Оленка тричі каже хлопчику сідати на лопату, і він тричі це навмисно робить неправильно. Кульмінація

казки настає, коли Телесик хитрощами „*укинув її в ніч і заслінкою ніч замулив*“ [7, с. 170]. Тут наявний мотив жертвоприношень – змії з’їдають Оленку. Після головної кульмінації є ще одна – Телесик виліз на явір, а змії намагались його перегризти. Летіло три табуни гусей, і лише останнє гусеня, яке відбилось від зграї, врятувало Телесика. Знову простежуємо прийом градації. Розв’язка відбувається, коли гусенятко приносить хлопчика додому. У тексті традиційно переважають медіальні формули „*і такий став гарний, що баба з дідом не натішається*“ [7, с. 168], „*От Оленка натопила ніч...*“ [7, с. 170], „*От баба й просить діда*“ [7, с. 167]. Фінальна формула не стосується подій у казці, а містить елемент похвали оповідачеві: „*От вам і казка, а мені – бубликів в’язка*“ [7, с. 173]. Чарівні казки зберегли впливи найдавніших язичницьких жанрів та культурно-релігійних обрядів. Їхні тексти фіксують елементи замовлянь, мають віршову будову, містять магичні повтори: *Гуси-гуси, гусенята! Візьміть мене на крилята, та понесіть до батенька, а в батенька їсти, й пити, це й хороше походити!* [7, с. 171, 172]; *Телесику, Телесику! Приплинь, приплинь до бережка! Дам я тобі їсти й пити!* [7, с. 168–170]. Також бачимо зв’язок казки із колисковими піснями: *Люлі-люлі, Телесику, наварила кулешику, буду тебе годувати* [7, с. 167].

Чари наповнюють усе життя казкових персонажів, наприклад, бездітна жінка із дерева виколосує дитину. Тут простежується метаморфоза дерева в людину, одухотворення, зумовлене давніми віруваннями людей у силу природи. У тексті практично немає епітетів „*превисоченний явір*“, проте є метафори „*натопи ніч так, щоб аж каміння розпадалося*“ [7, с. 170], гіперболи „*змії кинулись до явора та й почали його гризти*“ [7, с. 171], а також символи (кольори та матеріали – „*золотий човник*“, „*срібне веселечко*“). Втім, скляні, кришталеві, срібні, золоті тощо предмети постають як такі, що принесені з потойбіччя. В. Пропп акцентував на тому, що всі золоті речі є „*неземними*“, оскільки виявляють зв’язок із сонцем [4, с. 450]. Подібно до цього срібна символіка пов’язана з місяцем, водою. На основі цієї цій класифікації Івасик-Телесик – герой, змія – суперник, а качечка – диво-помічник.

Обидві казки, німецька та українська, мають багато спільного, відмінність полягає лише в деталях. На українському тлі суперник має іншу подобу, виражену образом підступної змії. Цей образ часто простежується в українській казковій прозі. А вже у казці „*Hänsel und Gretel*“ є зла відьма, яку часто бачимо у німецьких казках. В українських казках цей образ часто репрезентований схожим персонажем – бабою-ягою, а не відьмою. Виразальною спільною рисою для обох казок є культ печі. Відьма та змія постають берегинями вогнища.

Вступна частина німецької казки „*Rotkäppchen*“ виражена ініціальною хронологічною формулою „*Es war einmal eine kleine süße Dirne*“ [8, S. 150]. Експозиція казки – проста та інформативна, слугує своєрідною передісторією. Зав’язка у казці – це момент, коли мати відправляла дівчинку до бабусі. Далі розгортаються головні події – дорога дівчинки від села до бабусі через ліс. На шляху у Червоної Шапочки зустрівся „*клятий звір*“ (*ein böses Tier*), тобто вовк. Наступним елементом композиції є кульмінація казки – вовк з’їдає Червону Шапочку. Та на цьому не кінець – вона врятована, а вовк помирає. У тексті вжито фразу, яка містить у собі прямиий повчально-дидактичний зміст: „*du willst dein Lebtag nicht wieder allein vom Wege ab in den Wald laufen, wenn dir es die Mutter verboten hat*“ [8, S. 153]. Після цього подано ще одну історію, в якій розповідається, що Червона Шапочка зробила висновки із зустрічі з вовком, а також подано ще одну кульмінацію. У тексті є медіальні формули „*die hatte jedermann lieb, der sie nur ansah*“ [8, S. 150], „*Die Großmutter aber wohnte draußen im Wald*“ [8, S. 150], „*Rotkäppchen aber war nach den Blumen herum gelaufen*“ [8, S. 151], „*Es wird auch erzählt*“ [8, S. 153], а фінальної формули немає: є лише таке собі фінальне логічне

завершення казки – розв’язка: „*Rotkäppchen aber gieng fröhlich nach Haus, und tat ihm niemand etwas zu Leid*“ [8, S. 153]. У тексті казки є система тропів: епітети „*ein böses Tier*“ [8, S. 150], „*unter großen Eichbäumen*“ [8, S. 151], „*die schönen Blumen*“ [8, S. 151], „*einen frischen Strauß*“ [8, S. 151], „*die alte Frau*“ [8, S. 152], „*alter Sünder*“ [8, S. 152], „*der große Trog*“ [8, S. 153], повтор „*bis der große große Trog ganz voll war*“ [8, S. 153]; персоніфікація (вовк говорить з дівчинкою); символи („*червона шапочка*“ як атрибут гардеробу, що розкриває психологічний портрет дівчинки; „*вино*“ та „*nuriz*“ (*Kuchen und Wein*) – відновлення життєвих сил); ретардація (події зумисне уповільнюються, коли дівчинка приходить у хатинку і розмовляє з бабусею-вовком). За класифікацією В. Проппа, Червона Шапочка є героєм, вовк – суперником, мати – відправником. Бабуся ж, вочевидь, є відправником, адже вона відправляє внучку назад додому.

Українська казка „Ох“ починається ініціальною хронологічною формулою „*Колись-то давно, не за нашої пам’яті...*“ [7, с. 174]. Експозиція казки проста та лаконічна. Далі відбувається зав’язка – батьки вирішують віддати ледачого сина в найми. Головна частина казки – це три роки проживання хлопця у підземному царстві Оха. Кульмінація відбувається, коли батько впізнає сина та забирає його додому. Та опісля не відбувається розв’язка, а продовжується головна частина. Після цього настає ще одна кульмінація – боротьба Оха та хлопця. Розв’язка казки – це весілля парубка та царівни. Наявні медіальні формули казки „*От йдуть полем*“ [7, с. 179], „*А в тій хатці все зелене: і стіни зелені, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано – все-все*“ [7, с. 176], „*і такий гарний, що царівна як побачила, так і закохалася одразу*“ [7, с. 183], „*став такий моторний та гарний козак, що ні задумать, ні згадать, хіба в казці сказать*“ [7, с. 176], а фінальна формула натякає на причетність оповідача до подій „*І я там був, мед-вино пив, по бороді текло, але в роті не було*“ [7, с. 183]. У тексті казки є епітети „*темний ліс*“, „*обгорілий пеньок*“, „*гранатовий перстень*“; гіперболи „*батько веде того коня за недоузок, а він гарцює, копитами землю вибиває!*“ [7, с. 180]; динамічні метаморфози (перетворення Оха на щуку, півня, цигана, купця; хлопця на барана, голуба, хорта, сокола, коня, перстень, пшоно, окуня); порівняння „*у Оха мавки – такі зелені, як рута!*“ [7, с. 176], „*такий кінь, як змій*“ [7, с. 180], „*дід, увесь як молоко білий*“ [7, с. 177]; символи (живуща вода – магічна чарівна вода, що оживляє, зелений колір – символ життя). Також у казці продемонстровано культ поклоніння землі, змальовується й підземне царство. Та володар підземного царства Ох водночас є володарем лісу. Свідченням дохристиянського походження казки є те, що магію та чаклунство тут не вважають як один із найстрашніших гріхів. Тому часто в казках люди звертаються за допомогою до чарівників, чаклунів.

Німецька казка „Rotkäppchen“ та українська „Ох“ мають спільну виражальну рису: у цих казках зображено ліс з усіма його небезпеками. У „Червоній Шапочці“ антигероєм постає вовк, а в „Ох“ – чарівник Ох. Українська казка містить більше чарівних персонажів та предметів, аніж німецька, та багато речей для Червоної Шапочки та хлопця є повчальними. Цікавим є те, що в обох казках після традиційної кульмінації історія продовжується і герої знову потрапляють у подібну ситуацію, з якої вони вже знають, як знайти правильний вихід.

Отже, аналізуючи структуру казки, можемо дійти висновку, що вона бере свої витoki з первинних уявлень про світ, і хоча існує багато аналізів казок, цей жанр, мабуть, завжди потребуватиме досліджень, особливо, що стосується символіки та художньо-образної системи. Німецька та українська чарівна казка містить усі структурні елементи, композиція чітко виокремлюється. Також у казках багата система тропів. Однак у німецькій казці не

так яскраво виражені епітети, метафори, уособлення, а гіперболу вживають порівняно рідше, ніж в українській казці. Казковий час і простір не співвідносяться з реальністю, вони не мають чітких меж. На основі аналізу та виокремлення елементів сюжету, можемо сказати, що чарівній казці часто властиво декілька кульмінацій. Важливим мотивом цих казок є зображення подорожі, дороги головного персонажа. Сьогодні казки виконують, насамперед, естетичну функцію. Однак інколи вони набувають повчально-дидактичного та розважального характеру. У тексті чарівної казки традиційно наявні ініціальні, медіальні та фінальні формули. Її оскільки в казковому епосі немає описів зовнішності, змалювань інтер'єру, пейзажу, ліричних відступів, то окремі з формул виконують у тексті їхню роль. Чарівна казка має зв'язок із демонологією, загадками, магією, зачаттями, календарною обрядовістю, ворожінням та з іншими казковими жанровими різновидами. Героїкою та драматизмом, системою художніх засобів та прийомів чарівні казки споріднені з героїчним епосом, а багатьма епічними, сюжетно-композиційними елементами, реалістичними картинками – з народною неказковою прозою [4, с. 457].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галич О. Теорія літератури / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К. : Либідь, 2006. – С. 282–284.
2. Гнатюк В. Передмова до збірки народних казок «Баронський син в Америці» / В. Гнатюк // Вибрані статті про народну творчість. – К. : Наук. думка, 1966. – 204 с.
3. Давиденко Г. В. Німецька народна побутова казка: тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. В. Давиденко. – К., 2009. – 20 с.
4. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – К. : Знання-Прес, 2005. – С. 426–457.
5. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки / В. Пропп. – М. : Лабиринт, 1998. – С. 330.
6. Пропп В. Поэтика фольклора / В. Пропп. – М. : Лабиринт, 1998. – С. 227.
7. Українські народні казки: Для мол. та серед. шк. віку / [передм. М. К. Дмитренко ; упоряд. О. С. Яремійчук]. – К. : Веселка, 1989. – 412 с.
8. Rölleke H. Kinder- und Hausmärchen: Ausgabe letzter Hand / Heinz Rölleke. – Stuttgart, 2012. – S. 951.

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2015 р.

Прийнято до друку 14.09.2015 р.

GENRE AND LINGUOSTYLISTIC PECULIARITIES OF GERMAN AND UKRAINIAN FAIRY TALE

Lesia Sydor

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universitetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: lesya331992@mail.ru*

This article elucidates the concept of the folk fairy tale. Genre peculiarities and linguostylistic phenomena of German and Ukrainian folk fairy tales have been analyzed. It has been found that such artistic devices as antithesis, hyperbole, comparison are widely used in the folk fairy tale genre. *Keywords:* fairy tale, initial, medial and final fabulous formula, epithet, antithesis, hyperbole, comparison, metaphor, retardation.